

B O E K E N

Verdeelde sociaal-
democratie als ideaal

Ruud Koole bespreekt:

David S. Bell en Eric Shaw (red.),
*Conflict and Cohesion in Western European
Democracies*, London/New York, Pinter
Publishers, 1994.

Alain Bergounioux en Gérard Grunberg,
*L'utopie à l'épreuve: le socialisme européen
au XXe siècle*, Paris, Editions de Fallois,
1996.

Interne verdeeldheid van politieke partijen is een slechte zaak. Dat is althans een vaak gehoorde gedachte. Het 'gekissebis' in partijen leidt af van belangrijker zaken als het landsbestuur of de controle daarop. Bovendien wordt het niet gewaardeerd door de kiezers en doet het schade aan het aanzien van de politiek.

Aldus geformuleerd, moet deze gedachte echter worden verworpen. Democratische politieke partijen, dus ook sociaal-democratische, kunnen niet zonder intern debat op straffe van verlies van hun democratische karakter. Bij democratie gaat het immers niet om het onderdrukken van afwijkende meningen, maar om de poging deze tegen elkaar af te wegen. Vervolgens wordt geprobeerd tot een compromis of een keuze te komen. Een partij zonder debat is niet alleen de 'dood in de pot', maar doet vermoedens rijzen over een autoritair karakter van de partij. Zo bezien is verdeeldheid een nastrevenswaard ideaal. Het gevaar van verdeeldheid is echter dat het mogelijk leidt tot patstellingen, verlies aan kiezersaanhang en zelfs tot splitsing van de partij.

Een minimum aan eenheid is daarom vereist. Alle elkaar in een politieke partij bestrijdende groepen of individuen moeten ten minste enkele algemene waarden met elkaar delen, die zij bovendien niet (of niet in dezelfde mate) vertegenwoordigd zien door andere partijen.

Dat deze 'eenheid in verscheidenheid' niet altijd eenvoudig kan worden gerealiseerd en volgehouden, laat de bundel onder redactie van Bell en Shaw zien. Een keur van zeer ter zake kundige auteurs toont in een achttal boeiende en duidelijk geschreven hoofdstukken aan dat de sociaal-democratische partijen in evenzovele Westeuropese landen, waaronder Nederland, niet steeds op dezelfde wijze tussen de Scylla van autoritaire beslotenheid en de Charybdis van chaotische openheid door wisten te laveren.

PSOE

De Spaanse PSOE van de charismatische Felipe Gonzales was (en is nog steeds in belangrijke mate) het voorbeeld van een zeer autoritair geleide eenheidspartij, waarin afwijkende meningen niet getolereerd worden. Gillespie laat in zijn hoofdstuk zien hoe tot zijn ontslag in 1991 de populistische vice-president Guerra door middel van clientilistisch netwerk de partij in zijn greep had. Hij vormde met Gonzalez een gouden koppel, zo leek het. Guerra schermde Gonzalez af van allerlei partijpolitieke rompslomp, waardoor de laatste zijn handen vrij had voor politieke kwesties als de toetreding tot de NAVO en de Europese Unie.



INHOUD

- Verdeelde sociaal-democratie als ideaal
- Politieke wetenschappen

B O E K E N

Guerra kreeg hiervoor in ruil de vrije hand voor zijn op vriendjespolitiek gebaseerde stijl van leiding geven. Was daarmee niet ook Gonzalez speelbal van Guerra's manipulaties? Niet wanneer hij dat niet wilde. De enorme populariteit van Gonzalez verhef hem als het ware boven zijn partij. Als hij zijn zin niet dreigde te krijgen, kon hij dreigen met zijn vertrek. Van dit instrument maakte hij geregeld gebruik. In 1991 werd Gonzalez echter gedwongen Guerra te laten vallen, vanwege de affaires met smeergelden die de partij begonnen te teisteren. Bijgevolg ontstond er meer verdeeldheid, die nu door Gonzalez persoonlijk binnen de perken gehouden moest worden. De opgelegde eenheid werd vervangen door een onderhandelde consensus. Met name het regionalisme speelt de PSOE parten. Heel duidelijk gaat het hier echter niet om ideologische geschillen, maar uitsluitend om de verdeling van macht. Gillespie's hoofdstuk laat zien dat voor de eenheid van de PSOE gevreesd moet worden bij een eventueel vertrek van Gonzalez.

Labour Party

Als tegenhanger van de autoritair opgelegde eenheid in de PSOE kan de periode van 'burgeroorlog' in de Britse Labour Party gelden, zoals Shaw het tijdvak tussen 1979 en 1983 omschrijft. In 1979 verving Thatcher de vooralsnog laatste Labour-premier Gallagahan. Die eerste periode van Labour in oppositie werd gekenmerkt door 'collectieve hysterie'. Shaw verklaart dit door het gelijktijdig wegvallen van drie

traditionele integratieve krachten, die de altijd aanwezige verdeeldheid in politieke partijen tot dan toe hadden getemperd. De eerste is de 'ideologische integratie'. Ondanks verschillen van mening over nationalisatie of buitenlands beleid, werden enkele 'kernwaarden' door allen gedeeld: verbetering van de levensstandaard van de arbeidersklasse, de uitbreiding van de welvaartsstaat en het streven naar volledige werkgelegenheid door middel van een Keynesiaanse strategie. Net als het kabinet-Den Uyl in Nederland, zag de Britse Labour-regering zich evenwel in de jaren zeventig geconfronteerd met een economische crisis, die haar dwong die strategie op te geven. Tegelijkertijd werd de linkervleugel van de partij in die jaren steeds sterker (vgl. Nieuw Links in Nederland). Links in Labour eiste nu juist een radicalere politiek dan het tot dusver volgehouden Keynesianisme. Het gevolg was dat het naoorlogse ideologische compromis uiteenviel door kritiek van zowel de linker- als de rechtervleugel op de Keynesiaanse strategie. Ook de 'normatieve' integratie hield op te bestaan. Daarmee doelt Shaw op wat in de PvdA de 'partijcultuur' genoemd zou worden. Door de massale toetreding van jonge, linkse activisten in Labour gedurende de jaren zeventig ontstond een andere cultuur, die vooral gekenmerkt werd door een diep wantrouwen in leiderschap. De oude normen van loyaliteit, respect voor autoriteit, kameradschap en aanhankelijkheid aan de partij, die lange tijd kenmerkend waren geweest voor het

middenkader in Labour verloren hun invloed. De 'procedurele integratie', ten slotte, kwam eveneens onder vuur te liggen. De wijze van besluitvorming zelf stond ter discussie. Directe democratie, bindend mandaat en een combinatie van democratisch-centralisme met verantwoordingsplicht van de leiders naar de basis kwamen in de plaats van de gangbare besluitvormingsstructuur, waarin de fractie in het Lager Huis dominant was. Het gevolg van deze drieërlei desintegratie was chaos en verdere electorale achteruitgang. Neil Kinnock, die in 1983 het leiderschap van de partij overnam, slaagde er echter in de verdeeldheid van de partij weer te verminderen. Hij deed dit vooral ten koste van de militante linkervleugel (de *hard left* met onder anderen Tony Benn). Onder Kinnock vond een verzoening plaats tussen een ander deel van de linkervleugel (*soft left*) en het leiderschap van de partij, waardoor *hard left* geïsoleerd raakte. Deze herschikking van links in Labour leidde ertoe dat de traditionele vleugelstrijd tussen 'links' en 'rechts' in de partij nagenoeg verdween. De wens om eindelijk weer eens electoraal succesvol te zijn, deed de rest. Labour straalde grote eenheid uit aan de vooravond van de verkiezingen in 1992, die het niettemin toch verloor. Kinnock werd vervangen door John Smith, die vervolgens werd opgevolgd door Tony Blair. Blairs leiderschap valt buiten het bestek van het hoofdstuk van Shaw. Maar duidelijk is dat Blair kon profiteren van het voorwerk van Kinnock. Blair wist gedaan te

B O E K E N

krijgen dat de beroemde *clause 4* in de statuten van Labour (over de wenselijkheid van nationalisaties) uiteindelijk werd geschrapt, waardoor Labour een minder gemakkelijk doelwit van de conservatieven is geworden. Zonder de herschikking van links onder Kinnock was dat waarschijnlijk niet gelukt. Shaw vraagt zich in het eind van zijn hoofdstuk af in hoeverre de herstelde eenheid blijvend is. Tot dusver heeft Blair die eenheid weten te bewaren, ondanks een verder opschuiven van Labour naar het politieke midden. Maar wellicht geldt ook hier dat het grote verlangen om eindelijk weer eens een regering te kunnen vormen, alle interne oppositie de mond snoert.

SPD en SAP

De twee uitersten van de PSOE en de burgeroorlog in Labour zijn niet eenvoudig in eenzelfde schema te plaatsen. Dat gebeurt dan ook niet in de bundel. De redacteuren stellen in het voorwoord expliciet dat zij niet uit zijn op theorievorming, maar slechts gevalstudies willen bieden. Dat is tegelijk de kracht en de zwakte van de bundel. Het biedt de ruimte voor genuanceerde, informatieve en soms zeer boeiende betogen over de verschillende partijen, maar maakt het moeilijk algemenere uitspraken te doen over de reacties van sociaal-democratische antwoorden op gemeenschappelijke uitdagingen of over de vraag hoe funest verdeeldheid nu eigenlijk is. De conclusie aan het eind van de bundel doet daar slechts een zwakke poging toe. Intussen heeft de lezer dan reeds een lange rij gebeurtenissen in

geheel verschillende contexten de revue zien passeren en zelf moeten proberen overeenkomsten en verschillen in kaart te brengen. Zware theorievorming is niet nodig, maar een iets gemeenschappelijker vraagstelling had de lezer een handreiking kunnen bieden.

Alle sociaal-democratische partijen hebben bijvoorbeeld te maken gekregen met de invloed van een *New Left*-generatie; in Nederland tooiden die zich in de PvdA zelfs met de term 'Nieuw Links'. In vergelijkend perspectief is het opvallend hoe snel die generatie in de PvdA invloed kreeg en hoe groot die invloed was. In de Duitse SPD reageerde de partij aanvankelijk zeer vijandig op de 'APO-generatie' (*Ausser Parlamentarische Opposition*), die met name via de jeugdorganisatie (JUSO) de partij binnendrong. Maar in de jaren zeventig werd met succes geprobeerd de gematigde leden van die generatie in de partij te integreren, terwijl de radicalere buiten de deur gehouden werden. De invloed van *New Left* was daardoor in die periode veel diffuser dan in Nederland. Pas in de jaren tachtig kreeg *New Left* onder het middenkader van de SPD veel aanhang. De Bondsdagverkiezingen van 1987 stonden voor wat de SPD betreft in het teken van de strijd tussen oud en nieuw links. Het nieuwe beginselprogramma van Berlijn (1989), dat dat van Godesberg (1959) verving, draagt dan ook de sporen van een gefragmenteerde partij en heeft volgens sommigen evenveel samenhang als een warenhuis-catalogus. De auteur van het hoofdstuk over de

SPD, Padgett, spreekt dan ook over het gevaar van een 'Balkanisering' van de SPD.

Een andere kwestie waar alle sociaal-democratische partijen mee te maken kregen, was zelfsprekend de crisis van de verzorgingsstaat. Hoe te reageren op de toegenomen mondialisering van de economie, de werkloosheid, de de-industrialisatie en de groei van de middenklasse? Wat komt er in de plaats van het Keynesiaanse model? Welke positie moet worden ingenomen tussen individualisering en solidariteit? Het algemene beeld dat uit de bundel naar voren komt is dat van verwarring. Artel beschrijft hoe een en ander in Zweden leidde tot de 'oorlog van de rozen' tussen de socialistische partij (SAP) en de vakbeweging (LO), waardoor ook de interne coalitie in de SAP onder druk kwam te staan. Van Praag beschrijft in het hoofdstuk over de Nederland onder andere de WAO-perikelen in 1991. De reeds genoemde 'burgeroorlog' in de Britse Labour Party was vooral het gevolg van de maatregelen van de regering-Galaghan om de overheidsuitgaven te beperken in een periode van hoge werkloosheid. Sociaal-democratische partijen met regeringsverantwoordelijkheid zagen zich overal gedwongen maatregelen te nemen die moeilijk te verenigen waren met het traditionele imago van de partijen bij kiezers en leden. Een nieuwe sociaal-democratische identiteit ontbrak. Interne spanningen waren het gevolg. Ook kwesties als milieubescherming en kernwapens zetten de partijen

B O E K E N

onder druk. In sommige landen, met name Groot-Brittannië, Spanje en de Scandinavische landen, zorgde de Europese integratie eveneens voor felle interne debatten.

De Noorse casus

Toch leidden deze kwesties niet overal tot blijvende diepe verdeeldheid. Wij hebben reeds gezien dat de Labour Party aan het begin van de jaren negentig juist die verdeeldheid had overwonnen. De Nederlandse PvdA wordt, ondanks spanningen, niet geteisterd door schisma's en scheuringen. De Noorse DNA werd, na een periode van verdeeld leiderschap door de invloed van *New Left*-ideeën, vanaf 1981 door mevrouw Brundtland – de huidige premier van Noorwegen – weer tot eenheid gesmeed.

De Noorse casus wijst echter op een probleem, zoals Heidar in zijn hoofdstuk duidelijk maakt. Na het zogeheten 'vrijheid-debat' dat tussen 1981 en 1986 werd gevoerd en dat tot een nieuw intern compromis leidde, is de eenheid niet zozeer te danken aan gedeelde ideeën, maar eerder aan de afwezigheid van ideeën. De DNA is ontwikkeld in de richting van zowel minder conflict als minder cohesie. Deze paradox wordt door Heidar verklaard door een generatiewisseling in de partij. De interne strijd tijdens de jaren zeventig was in hoge mate een generatiestrijd. Nadat de partij in de jaren tachtig werd 'gemoderniseerd', blijkt het politieke debat vooral in de media gevoerd te worden en niet meer in de partijorganisatie. Bovendien beschikt de nieuwe,

hogere opgeleide generatie in de partij over alternatieve mogelijkheden om de tijd te besteden en carrière te maken dan via de DNA. De afwezigheid van een intern debat duidt dus niet op cohesie, maar veeleer op het verval van 'de partij' als belangrijk refentiepunt voor kiezers, leden en leiders. Hoe lang een partij een dergelijke opstelling kan volhouden, moet worden afgewacht.

De aanwezigheid van interne conflicten behoeft niet altijd schadelijk te zijn voor partijen, zo maakt Van Praag aan de hand van de Nederlandse casus duidelijk. In de jaren zeventig was de PvdA sterk verdeeld, maar toch won de partij overtuigend bij de verkiezingen van 1977. De betrekkelijke harmonie in de jaren tachtig leidde nu juist niet tot electoraal succes. De crisis van de jaren negentig is vooral een electorale crisis, want het opvallende is – zo betoogt Van Praag – dat de breuk met de traditionele opvattingen op het terrein van de sociale zekerheid en de pogingen tot modernisering van de partij wel kiezers van de partij vervreemde, maar nauwelijks op interne oppositie kon rekenen. Alleen gedurende de zomer van 1991 was er een felle oprisping, die het vertrek van het restant van de linkervleugel tot gevolg had. De verkiezingsnederlagen die volgden hadden dan ook niet zoveel te maken met interne verdeeldheid, maar eerder met het gebrek aan inhoudelijke identiteit.

Solidariteit als Synthese

Die zoektocht naar identiteit, die overigens niet slechts door sociaal-democratische partijen wordt

gehouden, dient te voeren tot een nieuwe definitie van de solidariteit tussen lagere en middenklassen, zoals de auteurs van een recentelijk verschenen Frans boek over de geschiedenis van het Europese socialisme in de twintigste eeuw concluderen. In *L'utopie à l'épreuve* ('de utopie beproefd') noemen Bergounioux en Grunberg in een toegankelijk geschreven, essayistische betoog die solidariteit het gezamenlijke kenmerk van de Europese sociaal-democratie. Een redelijk niveau van sociale zekerheid is slechts mogelijk met steun van de middenklasse. De belangen van die middenklasse dienen daarom in de beschouwing te worden betrokken wil men iets kunnen doen voor de lagere klassen. De ideologische synthese tussen de belangen van de traditionele arbeidersklasse en die van nieuwe middenklasse heeft er toe geleid dat het discours van de socialisten zich langs twee assen beweegt: een economische as rond de rol van de staat, gericht op correctie van de markt en het bevorderen van gelijkheid; en een culturele as rond de rechten van het individu, gelijkheid tussen de seksen, anti-autoritarisme en antiracisme. De Franse auteurs verraden hun oorsprong wanneer zij die synthese vooral als het resultaat van de jaren zeventig en tachtig zien. In de Noordegroep sociale-democratische partijen bestond die synthese echter al veel langer dan in Frankrijk, waar de socialistische partij jarenlang in de schaduw stond van een grote communistische partij en daarom gedwongen werd zich vooral op de arbeidersklasse te richten. Maar

B O E K E N

voor het huidige moment is de waarneming van die synthese zeker valide. Ook in de PvdA wordt wel gesproken van een 'liberale' en een 'vakbondsvleugel', hoewel op die aanduidingen veel valt af te dwingen.

Sociaal-democratische partijen staan voor de taak die synthese inhoudelijk opnieuw vorm te geven. De nieuwe identiteit, met daarin een centrale plaats voor de solidariteit tussen lagere en mid-

denklasse, is de voornaamste opdracht aan de Westeuropese sociaal-democratische partijen, aldus Bergounioux en Grunberg. Er zou veel bij gewonnen zijn wanneer die partijen daartoe een gezamenlijke poging zouden doen. Dat zal waarschijnlijk verdeeldheid en wellicht conflict opleveren. Sociaal-democratische partijen zouden bereid moeten zijn het beperkte nationale kader waarin zij doorgaans han-

delen en denken te overschrijden. Maar ook hier geldt dat botsende meningen niet per se negatief moeten worden beoordeeld. Uit het botsen der meningen komt de waarheid naar boven, zegt het spreekwoord. Geldt dat niet ook voor de sociaal-democratie?

RUUD KOOLE

*Universitair hoofddocent
politicologie, RU Leiden*

